

ՍԱՐՏԱՐԱՊԱՏԵԱՆ ՈԳԻՈՎ

Դարձեալ յարգանքով կը խոնարհինք անթառամ յիշատակին առջեւ մեր ժամանակակից պատմութեան քաջ Վարդաններուն՝ Սարտարապատի գոյամարտի հերոսներուն, ներշնչուելու համար անոնց նուիրումին վսեմութենէն եւ կրկին անգամ վերբերելու իմաստն ու արժէքը պատմական բախտորոշ դէպքի մը, ու տեղի ունեցաւ ութսուն եւ մէկ տարիներ առաջ:

Երբ մեր աչքին առջեւ բերենք Ապրիլեան Եղեռնին եւ անոր յաջորդող երեք տարիներու ընթացքին թուրքին՝ մեր ժողովուրդի մնացորդացը բնաջնջելու եւ Արեւելեան Հայաստանը գրաւելու ճիգերը, Եւրոպայի այդպէս կոչուած մեր Վեժ Դաշնակիցներու ապաքաղոյ շահադիտութիւնը եւ ընդհանրապէս հայավնաս քաղաքականութիւնը, նորակազմ Սովետական Իշխանութեան բարեկամեցողութեան ընկերացող անգոր միջամտութիւնը՝ ի նպաստ Հայ Դատին, Կովկասի մեր հարեւաններուն անհատատարմութիւնը եւ նենգամտութիւնը, եւ այդ բոլորին դիմաց մեր ղեկավարութեան դիրախաւան բարեմտութիւնը եւ քաղաքական ծանրակշիռ իրադարձութեանց առընչութեամբ ճիշդ՝ որոշումը տալու անփորձառութիւնը, կ'ունենանք այդ շրջանի մեր ազգային քաղաքական կեանքին տրոտում պատկերը:

Այդ բոլորին ընդմէջէն, որպէս ռզելիմացնող սրտապնդիչ իրականութիւն՝ կ'անջատուի եւ մեր հիացումին, յարգանքին եւ հպարտանքին դէմ կը ցցուի փառքը Սարտարապատի Դիցազնամարտին, որ վերահասատետեց մեր ազգային ինքնայարգանքը, բոցավտեց մեր հայրենասիրութիւնը, եւ անգամ մը եւս փաստեց, որ մենք սպանդանոց տարուող ոչխարներու հօտ մը չենք եւ մեզմէ ամէն մէկը, առանձին եւ միասին՝ գիտէ կռուիլ, ապրիլ եւ ի հարկին մեռնիլ մեր հայրենիքին եւ ազգային նուիրականութիւններու պաշտպանութեան ի խնդիր:

1917ին, Հոկտեմբերեան Համայնավար Յեղափոխութեան հետեւանքով, Ռուս գործը լքեց իր դիրքերը եւ անապարանքով հեռացաւ Կովկասէն եւ Արեւելեան Հայաստանէն՝ իր ետին քաղաքական եւ ռազմական պարապ մը ձգելով: Ուժաքամ հայութիւնը անգոր էր այդ լայն տարածութեան տիրանալու: Օգտուելով այս կացութենէն, թիւրքերը, 1918 Յունուարի կիսուն, խզեցին զինադադարը եւ սկսան դէպի արեւելք յառաջանալ: Իրենց ծրագիրն էր, կարելի փութով գրաւել Կովկասը եւ իրենց դաշնակից գերմաններէն առաջ հասնիլ Պաքուի նախահորերը: Զօր. Անդրանիկի ուժերը անբաւարար էին կասեցնելու թրքական յառաջխաղացքը, եւ իրարու ետեւ Երզնկան, Էրզրումը, Սարըղամիշը, Պաթումը, Կարսը, Ալեքսանդրապօլը, անցան ձեռքը թիւրք բանակին որ Մայիսի կիսուն Արարատեան դաշտը հասաւ:

Թրքական զինուորական ուժին վերին հրամանատար՝ Էնվեր փաշան կ'որոշէ ճոր եւ ընդհանուր յարձակողականի մը անցնիլ: Ըստ այս ծրագրին, իր բանակին ձախ թելը պիտի գրաւէր Թիֆլիսը, կեդրոնի ուժերը պիտի առնէին Արարատեան դաշտը եւ Սեւանի աւազանը, այդ կերպով, վերջնականապէս խեղդելու համար Հայ ժողովուրդը: Իսկ աջ թելը՝ պիտի ճեղքէր հայկական գաւառները ու պիտի գրաւէր Պաքուն:

Ալեքսանդրապոլեն դէպի Երեւան շարժող Ծեփի փաշայի ինը հազարնոց բանակը 21 Մայիս 1918ին Արարատեան դաշտ կը մտնէ եւ առանց ընդհարումի կը գրաւէ Սարտարապատ գիւղը եւ կայարանը ու կը պատրաստուի Երեւանի վրայ քալելու եւ կը սկսի հայութեան մահու կեցաց պաքարը:

Յիշողութեանս մէջ, անցնելիօրէն դրոշմուած է Երուսաղէմի Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի մէջ Սարտարապատի Հեռոսամարտին մասին պատմութեան դասս: Ուսուցիչս, վանեցի թունդ հայրենասէր եկեղեցական մը, որ ականատես եղած էր կոռուին, բոցաշունչ բառերով մեզի պատմեց առասպելանման պատմութիւնը նակատամարտին: Կռուի նախօրէին, երբ թրքական հսկայ բանակը դիրք կը բռնէ փոքրիկ հայկական բանակին դէմ, Հայ սպարապետը, կռահելով սպառնացող լուրջ վտանգը, սպայի մը միջոցաւ լուր կը դրկէ Հայոց Հայրապետին եւ կը խնդրէ որ հեռանայ Էջմիածինէն: Վշտահար Հայրապետը, ցասումով կը գոչէ. “Ս. Էջմիածինէն մէկ թիզ իսկ չեմ հեռանար: Եթէ սպաննուիմ, կը նախընտրեմ այս սրբատեղիին մէջ նահատակուիլ”: Եւ հրահանգ կուտայ որ՝ հնչեցնեն Էջմիածնի զանգակները: Երեք օր, գիշեր եւ ցերեկ շարունակ, կը հնչեն Հայաստանի բոլոր եկեղեցիներուն զանգակները: Կաթողիկոսին անգիջող կեցումընքն եւ խօսքերէն ազդուած, Ազգային Խորհուրդի նախագահը՝ Երեւանի մէջ խուռն բազմութեան կը բացատրէ ծանրակշիռ կացութիւնը եւ կոչ կ’ուղղէ բոլորին՝ զենք առնել ու նակատ երթալ եւ միանալ բանակին: Հայ մայր մը իր երեք կտրիճները կը յանձնէ նախագահին եւ կ’ըսէ “երեք զաւակ ունիմ, երեքն ալ կը յանձնեն քեզի մեր հայրենիքին պաշտպանութեան համար: Եթէ տասը զաւակ ունեցած ըլլայի, տասն ալ հայրենիքիս պիտի նուիրէի”:

Այդ նակատագրական պահուն Հայ ժողովուրդի գոյատեւման եւ ինքնապաշտպանութեան բնագոյնը կը հասնի իր գագաթնակէտին: Հայրենասիրական հզօր զգացումն մը մղուած հայեր, այդ եւ կին, ծերունի, չափահաս, երիտասարդ եւ պատանի, եկեղեցական եւ աշխարհական, մտաւորական, շինական եւ բանուոր, կամուր, գաղթական, կուսակցական եւ անկուսակցական, բոլորը, բոլորը, Հայաստանի զանազան կողմերէն դէպի ռազմաճակատ կը վազեն. կը միանան չորս հազարնոց հայկական բանակին եւ կը խտացնեն շարքերը, եւ օգնութեամբ մեր նախնեաց ոգիներուն ու յարաւէզներուն, կրանիթեայ ապառաժի մը նման կը կանգնին թշնամիին դէմ ու թույլ չեն տար որ ան մէկ թիզ իսկ յառաջանայ: Եւ ապա բոլորը, մէկ սիրտ եւ մէկ մարմին կը յարձակին թշնամիին վրայ որ լեղապատառ կը փախչի ռազմադաշտէն:

Պատմական իրողութիւն է որ Սարտարապատի ճակատամարտը սկսաւ 22 Մայիսին, հրամանատարութեամբ զօր. Դանիէլ Բէկ Փիրումեանին եւ շարունակուեցաւ մինչեւ 26 Մայիս ու աւարտեցաւ Հայ զօրքին եւ ամբողջ հայութեան յաղթանակով: Ծեփի փաշային բանակը չարաչար պարտուեցաւ եւ ետ դէպի Ալեքսանդրապոլ նահանջեց, ռազմադաշտին վրայ 3500 մեռեալ ձգելով: 22 Մայիսին կատաղի կռիւներ մղուեցան նաեւ Պաշ Ապարանի մէջ եւ վերջացան թրքական բանակին այդ թեւին ջախջախումով: 24 – 28 Մայիսին Ղարաքիլիսայի նակատին վրայ Հայ բանակը երեք օր խափանեց թիւրք բանակին յառաջխաղացքը եւ մեծ կորուստներ պատճառեց անոր՝ նախքան մինչեւ Շուլաւեր (Շահումեան) հասնիլը:

Ահազանգի զանգերը ամենուրեք վերածուեցան յաղթանակի ղօղանջներու։ Սարտարապատի հերոսամարտը դարձաւ հայրենիքի պաշտպանութեան եւ փրկութեան ու ազգային միասնութեան, զոհաբերութեան եւ հայրենասիրութեան խորհրդանշը։ Մեր արիւնոտ, այլ սակայն հերոսական պատմութեան ամէնէն վսեմ եւ բախտորոշ աքթերէն մին, ուր ինքը, ամբողջ Հայ ժողովուրդը հերոսացաւ։ Եւ վեց դարերու անտերմելութեան շրջանին, Հայ ժողովուրդի մշտաբան պահապանը՝ Հայաստանեայց Եկեղեցին, իր քաջակորով Գեորգ Ե. Երանաշնորհ Հայրապետով, այս ճգնաժամին ալ օգնութեան հասաւ, ամրապնդեց մեր կամքը, լուսաւորեց մեր ուղին եւ մեզ դէպի յաղթանակ առաջնորդեց։

Ապրող ամէն արարածի կեանքին մէջ ամէնէն հիմնական բնազդը, գոյատեւելու բնազդն է։ Խորունկ համոզումս է որ Հայ ժողովուրդը իր այդ բնազդին աղընթեք՝ օժտուած է նաեւ ազգօրէն, հայօրէն ապրելու շատ բացառիկ կամքով մը, որ ամէնէն յուսահատական պայմաններուն մէջ իսկ իրեն ապահոված է իր ապրելու իրաւունքը։ Այլապէս, ինչպէս բացատրել հազարամեակներով մեր գոյատեւումը, երբ մեզմէ շատ անլի բազմաթիւ, հզօր եւ հարուստ ազգեր ընդմիշտ անհետացեր են, մինչդէռ մենք, տակաւին կանք ու կը մնանք։

Սարտարապատի Հերոսամարտը, շրջեց մեր պատմութեան ընթացքը այն պահուն՝ երբ մեր պապեանական հողին վերջին մնացորդին կորուստով պիտի դատապարտուէինք անհայրենիք մարդոց հաւաքականութեան վերածուելու։ Եթէ տարած չլլայինք Սարտարապատի յաղթանակը, եւ մեր հողը խոյս տուած ըլլար մեր ոտքերուն տակէն, ինչպէս պիտի կարենայինք շէ Մայիսին հռչակել՝ վեց դարերու ընդհատումէն ետք Հայ Պետականութեան վերահաստատումը եւ Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան հիմնադրումը։ Անոնք որ կը պնդեն թէ Մայիս շէր թիրաքին նուէրն է մեզի, կ'անարգեն թափուած սուրբ արիւնը մեր նահատակներուն։ Սարտարապատ եւ Մայիս շէր, իրարմով ամբողջութիւն մը կը կազմեն եւ կ'իմաստաւորուին։

Շնորհիւ Սարտարապատի յաղթանակին, վեց դարերու ստրկութենէն ետք, երկու տարիներու ասուպային նշույլումին յաջորդող եօթանասուն տարիներու պատանդութենէն յետոյ, ուր թր տարիներէ իվեր ունինք մեր ազատ եւ անկախ Հայաստանի երրորդ Հանրապետութիւնը, որ պաշտօնապէս մաս կը կազմէ Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան՝ համադաս անդամի իրաւունքներով։ Մենք, տէրն ենք մեր հողին եւ մեր նախատաքին եւ աշխարհով մէկ ցրուած հայերս, կը գիտակցինք եւ կը զգանք որ հայրենիք ունինք, անտուն պանդուխտներ չենք այլեւս։ Եւ այդ հայրենիքը բոլորիս, ամբողջ հայութեան հայրենիքն է մեր հայրենի իշխանութիւնը ընդունի կամ ոչ։

Սարտարապատի ահազանգը, դժբաղդաբար, այսօր ալ կը հնչէ մեր հայրենիքին ներկայ քաղաքական, տնտեսական, ընկերա-բարոյական գետնի վրայ՝ տարապայման բերումներու հետեւանքով։ Հանրապետութեան հիմնադրումի օրերու մեր խանդավառութիւններէն եւ ակնկալութիւններուն կերտած վարդազուն պատկերը, այսօր, տօգունած է եւ օտարամիտ բացասական ազդեցութիւններ կը թուին աղարտած ըլլալ մեր ցեղային նկարագիրը։ Ներկայ ժամանակներու սանձարձակութեան մէջ՝ տարանջատուած խորհրդային իրաւակարգէն՝ ժառանգուած թերութիւններն ու մեղքերը անլի կատաղիօրէն կը կտցախարեն մեր ազգային բարոյականը եւ աշխատանքի բարոյագիտութիւնը (work ethics)։ Արդի դարուն առաջին եւ վերջին

քաղաքային երկու անգամ առիթը ունեցանք տիրանալու մեր անկախության: Արտաքին քաղաքականության մէջ ոչ մէկ անհետատես քաջ եւ մեր ազգային կեանքին մէջ՝ ոչ մէկ պառակտում եւ սայթաքում պէտք է վտանգեն մեր հայրենիքին անկախութիւնը, որուն համար այնքան սուրբ արիւն թափուած է:

Երբ, մեր հայրենաբնակ հարազատները, ահաւոր զոհանքներու տոկալով կը պահեն եւ կը պահպանեն մեր Մայր Հայրենիքը, երբ, Արցախի մէջ հայ կտրիճներ իրենց արիւնով կը գրեն մեր պատմութեան նորագոյն դիցազնութեան էջերը, ամէն հայու նւիրական պարտականութիւնն է զօրակցիլ անոնց եւ հաւատքով ու նւիրումով գործնապէս մասնակցիլ հայրենիքի վերակերտումի աշխատանքին: Անաշատօրէն քննադատենք վերէն վար բոլոր անոնք, որոնք իրենց անպարկեշտութեամբ, անձնասիրութեամբ եւ ծուլութեամբ կը դաւանան իրենց կոչումին մեր հայրենիքին մէջ, բայց երբեք չզլանանք մեր բարոյական եր նիւթական աջակցութիւնը: Հայրենի ղեկավարութեան պիտի չպակսի խոնամամտութիւնը եւ բարոյական քաջութիւնը ունկնդրելու մեր հայրենիքին բարօրութիւնը ցանկացող Սփիւղաբախտութեան անկեղծ ձայնին:

Ներշնչուած Սարտարապատի հերոսներուն օրինակէն, թող մեր Մայր Հայրենիքը մեզի համար ամէն բանէ վեր՝ գերագոյն նւիրականութիւնը ըլլայ: Հեռու մեզմէ անձնական կամ հատուածական ամէն զազիր նկատում, վհատութիւն եւ վերապահութիւն մեր հայրենիքին հանդէպ, եւ, անտարբերութիւն, ընկրկում, ուրացում մեր ազգային կեանքին մէջ:

Մեր կեանքին ամէնէն ազնիւ եւ վսեմ հաւաքական աշխատանքը կատարած պիտի ըլլանք եթէ Սփիւղի մէջ ամենուրեք՝ լծուինք հայապահպանումի եւ հայրենապահպանումի կենսական, գործին: Հետեւինք Գէորգ Ե. Հայրապետի օրինակին, մենք ալ ամէն տեղ եւ ամէն առիթով յայտարարենք. "մէկ թիզ չենք զիջիր մեր հայկականութենէն":

Փառք եւ պատիւ Սարտարապատի յաղթանակը կերտած մեր հերոսներուն:

Թող մեր ազգին կեանքին մէջ, բոլոր ահազանգները միշտ վերածուին Սարտարապատեան յաղթական զօրանջներու:

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍՍՅԵԱՆ